

КУЛТУРА

Култура - Брой 33 (2870), 14 октомври 2016

Одисеята на Карл Уве Кнаушгор

Романът „Моята лична борба“ и епичното разчистване на останките от постмодернизма

Лавинообразно нарасналият интерес през последните години към шесттомната автофикционална поредица „Моята лична борба“ на норвежкия писател Карл Уве Кнаушгор изненадва дори самия писател. В интервюта той често определя романа си като спонтанен продукт на средната възраст, стилистично не чак толкова изкусен, бързо написан, бегло редактиран. „Знам си летвата“, признава Кнаушгор в интервю за „Ди Цийт“ и продължава: „Началото на романа „Смъртта на Вергилий“ от Херман Брох, там, където императорската флотилия приближава адриатическия бряг, е един от най-добрите прозаични текстове, писани някога на Земята. Но аз не пиша така.“

В края на „Моята лична борба“, този *opus magnum*, Карл Уве Кнаушгор оповестява смъртта на автора, дърпа шалтера и застопорява пространно симулирания литературен свят, обхващащ отрязъка живот от детството на героя до момента на отпечатването на първите томове. Годината е 2011, разказаното време е около 35 години, разгърнати върху 3600 страници, прорязани от философско-есеистични текстове с високо майсторство: „Сега часът е 7:07 и романът най-после е написан. След два часа Линда ще се прибере, а аз ще я прегърна и ще ѝ кажа, че никога отново няма да сторя на нея и на децата подобно нещо. После ще се качим на влака за „Луизиана“^[1]. На сцената ще дам интервю, а по-късно и тя ще даде интервю, защото излезе книгата ѝ, тя свети и проблясва като звездното небе в тъмнината. После ще се върнем с влака в Малмьо, оттам с колата ще се приберем у дома, в нашата къща, и през целия път ще се наслаждавам, наистина ще се наслаждавам на мисълта, че вече не съм автор.“ Линда е съпругата на Карл Уве – героя на романа, а очакваното ѝ завръщане е от лечение след психично заболяване, отчасти причинено от нарасналият интерес към личния ѝ живот след отпечатването на първите книги от шесттомника.

Кой е Кнаушгор? Новият Пруст, чиято мадлена е мирисът на специфична марка препарат за чистене, отключил вратата на спомените? Екзистенциалист, повлиян от Киркегор? Създател на емблематичен роман от онзи нов тип, след постмодерността (неединно назовавана пост-постмодерност, метамодерност, дигимодерност и др.)?

Всеки девети жител на Норвегия притежава „Моята лична борба“. Внимание – Кнаушгоровата проза може да доведе до тотална зависимост. Опасност от катарзис при четене. Работодатели забраняват романа на работното място, а на литературни събития в Европа и отвъд Атлантика авторът е посрещан като рокзвезда, дори когато не дава концерти с групата си „Lemen“ (леминг) – той е на ударните инструменти и се справя криво-ляво. В България епохалният роман засега остава в периферията на читателското внимание. Преведен на български от Мария Николова за ИК „Дамян Яков“ е само

първият том, който описва страховете на малкия Карл Уве и смъртта на тираничния му баща вследствие на алкохолна зависимост.

Вторият том проблематизира любовта и семейството, изкушението, потискането на чувствата. И тук, както във всички останали книги от шесттомника, разказването е през един едновременно властен и мъчително крехък аз, който допуска читателя болезнено близо до личния си живот и до своето обкръжение, потапя го в детайли от баналното ежедневие, изкъсо го води през романа, написан по начин, който всеки курс по творческо писане ни съветва да избягваме – със скучни диалози, обилни детайли, трупане на излишества, липса на кулминация. Романовото време тече с протяжността на битието, а вмъкнатите есеистични части – тези чисти блокове поезия в проза – го забавят допълнително. Често са отбелязани паузи наред с диалозите, които интуитивно при четене спазваме. Вторият том е и книга за писането, за литературата, за високите цели. За провала на автора. За срама и страха от собствения текст. Опроверगाвайки наръчниците по творческо писане, тази книга може да се чете и като апокрифен учебник за създаването на друг тип роман.

Третият том връща в ученическите години и началото на пубертета, а четвъртият, казано на едро, засяга преждевременната еякулация на младия неопитен учител през учебната година в тесен фиорд на най-далечния обитаем Север – една учебна година, разсечена на две: половината тежък мрак - половината полудяла светлина. Кой е този радикален животописец, който върху над 600 страници разгръща неуспешните опити на литературното си аз да проникне за първи път в жена? Между алкохолни оргии и опити за писане ала Лолита, макар да не е споменат Набоков. Литературните препратки тук са към Хамсун, Хемингуей, Томас Ман, Джойс, Маркес, към норвежкия постмодернист Ян Шерста.

Петият том обхваща студентските години на героя в Берген, белязани от огромни количества кафе, алкохол и литература. Последният, шести, е най-противоречивият (заради фигурата на Хитлер) и с над 1100-те си страници превъзхожда почти двойно по обем всеки от предишните. За разлика от другите книги от цикъла, които като при Пруст боравят със спомените, последната засяга настоящето, когато вече са публикувани първите токове и налице вече е реакцията спрямо тях – разгневените роднини заради публичното разкриване на семейните тайни, психичното разстройство на Линда, внезапното фокусиране на вниманието върху автора, несъстоялият се писателски провал за сметка на разбитата защита на личното пространство. Рекурсивно романът разказва за романа.

Литературоведът Клаус Елхолм Андерсен отбелязва, че Кнауслор, волно или неволно, прикрива влиянието на Киркегор. „Моята лична борба“ изобилства от позовавания на философи и западни философски традиции. На този фон споменаването на Киркегор само два пъти върху 3600 страници изглежда на пръв поглед незначително. В статия по случай 200-годишнината от рождението на Киркегор обаче Кнауслор споделя, че винаги му е бил близък мисловният свят на датския философ и нахвърля вещо модела на трите йерархични нива на съществуване – естетическо, етично и религиозно, развит в Киркегоровото съчинението „Или – или“. Андерсен открива основания за прочит на „Моята лична борба“ като роман, проследяващ екзистенциалната борба при израстването на героя Карл Уве от естетическа до етична личност. Дори и самото заглавие е програма. „Моята борба“ (също и „Моята лична борба“) е одисеята на свободните избори и лутания по пътя до достигането на това етично личностно ниво, където романът свършва.

Постепенно при четенето на шестия том назрява въпросът по какво всъщност малкият Карл Уве се различава от малкия Хитлер? Отговор можем да търсим отново при Киркегор – различават се по взетите решения на базата на свободния избор.

Естетическа личност, която не се стреми и не достига етичното, може до се прояви като масов убиец, както е при Хитлер и Брейвик (също засегнат в романа). И тук е мястото да се запитаме дали нарочната промяна на оригиналното заглавие на романа при българския превод е наистина удачна. Най-последно, в шести том е очевидно, че заглавието е повече от просто само провокация. „Моята лична борба“, за разлика от оригиналното „Моята борба“, цели да изличи (или поне да отслаби) аналогията с автобиографията на Хитлер. Че и в Германия романът излиза без обединяващото заглавие „Моята борба“, е разбираемо. Но шестият том разчита именно на тази аналогия – в него се подрежда монолитният романов пъзел с образа на баналното зло. Можем да приведем поне още един аргумент против българското заглавие на романа – чрез определянето на борбата като само лична се прекъсва онази връзка, която разчита на съучастието. Макар и автобиографичен, този роман хипнотично всмуква и приобщава читателя в един симулиран свят, в който азът се разтваря в аза на героя.

Последната около една трета от първия том е детайлно описание на епичното чистене и подреждане на къщата след смъртта на бащата, чиято адска сянка преследва героя до края на шесттомния цикъл, а и отвъд него. Алън Кирби нарича постмодерното „култура на мама и татко от времето на видеокамерите и раменните подплънки“. Ако пробивът на постмодерното писане е деконструкцията и отхвърлянето на авторитетите, то героят на Кнауслор застава на тази постмодерна, наследена от родителите, апокалиптична сцена на тотална безнадеждност, сред руините в дома на мъртвия, пред планина от мръсни дрехи, празни бутилки, гнилоч и урина, и поема след смъртта на бащата от нулевата точка нататък. И ето тук свършва постмодерността и започва дългото разчистване – екзистенциалната борба и пост-постмодерното битие. Което е било къща, трябва да стане дом отново. В средата на коридора се издига висока до тавана планина от дрехи. Карл Уве включва лампата и се заглежда във внезапно осветените пластове. Основата на купчината е започнала да се разлага: „Клекнах и я побутнах с пръст. Беше мека и миришеше на спарено.“

С подобен радикален жест, без да закрива очи, романът прави дисекция на реалността[2]. Писането на Кнауслор е сякаш породено от нов копнеж по автентичното или както Дайвид Шийлдс манифестно го определя – глад за реалност (reality hunger). Новият автентизъм на Кнауслор размива границата между факта и художествената измислица, между репортажа и разказа. В интервю за датски вестник Кнауслор казва, че книгите му се нареждат в дългата традиция на автобиографичното писане и се разполагат някъде между дневника, изповедната литература и романа. Интересуват го образи на съществуващи хора, за какво му е измислицата, след като виртуалното завзема все по-големи пространства в живота ни.

По модела на Дейвид Фостър Уолъс, друг създател на монументални романи[3], свързваме постмодерното писане с естетиката на телевизионното – монтажа, видеоклиповете, телевизионната програма, превключването на каналите; и с воайорството на телевизионния зрител. С „узряването“ на Интернет и воайорът откри нови територии малко преди Кнауслор да ни направи воайори на пост-постмодерното си житие. В пост-постмодерния роман Интернет не е новост, а даденост. Воайорът става участник в социалните мрежи и инсценира аза си чрез селфито, периодичната актуализация на статуса си във Фейсбук, снимките в Инстаграм, дневниковите публикации в блоговете. Литературоведката Инге ван де Вен нарежда „Моята лична борба“ сред новия тип романи, появили се в изброените горе условия на информационно изобилие (Big Data), и отбелязва появата на серийната естетика. Кнауслоровият герой не претърпява развитие, а е съставен от наслоявания на моментни снимки – литературни селфита насред едно паратактично разказване. Авторът не нанася пестеливи щрихи, маркиращи типичното, а следва стратегията на последователното натрупване на жизнени отрязъци,

прави запис на културните артефакти на средата и събира архив на спомените, като всеки един от тези спомени е обитаван от един епизодичен аз, откъснат и различен от другите свои азове. Прилагайки модела за диахроничния и епизодичния аз на психолога Струосън, ван де Вен отбелязва, че героят на Кнауслор проявява характеристики, които го причисляват към втория тип – епизодичния[4]. Според този модел, за разлика от диахроничния аз, който възприема себе си като единност и последователна свързаност със своето минало и бъдещето, епизодичният обитава острова на сегашното и не разпознава себе си в минали свои проявления. В третата част на романа героят Карл Уве, като един типичен епизодик, разсъждава върху това колко е странно, че едно име обединява всички жизнени отрязъци на човешкия живот – бебето в утробата, детето, възрастният пред компютъра, старецът. А не би ли било по-естествено, пита той, да носим различни имена в отделните периоди от живота.

Сега часът е 7:07 и романът е готов. След обявения отказ да бъде отново автор, Кнауслор публикува още четири сборника с есета, а наскоро в Норвегия излязоха и първите томчета с имена на годишни времена от заплануваната тетралогия. Всяка от книгите в новата поредица е посветена на едно от четирите му деца. Верен на себе си, в тях Кнауслор описва под формата на фрагменти и есета битови предмети, дреболии от днешния ден и банални случки.

Има незабравими начални изречения на романи, а може би най-известното е от „Ана Каренина“. А как започва „Смъртта на Вергилий“? За събиращите на сентенции отскоро има още едно: „За сърцето животът е прост – то бие, докато може. После спира.“

[1] Луизиана“ е музей за модерно и съвременно изкуство в Дания, разположен около 35 километра северно от Копенхаген.

[2] Детската мечта на Кнауслор е била да стане хирург. В репортажна статия за „Ню Йорк Таймс“, озаглавена „Ужасяващата красота на мозъчната хирургия“, той описва операция по отстраняване на тумор, разказва с онази непоносима детайлност и виждане в най-дребния детайл, че някой по-чувствителен читател би гледал текста през пръсти, както се гледа филм на ужасите. Машинарията на реализма е доведена до предела, така че дори и откровеността на снимките от операционната зала е по-поносима.

[3] Такъв е например непреведеният на български роман на Дейвид Фостър Уолъс „Infinite Jest“ (Безкрайна шега), обявен от списание „Тайм“ за един от 100-те най-значими романа от 1923 г. насам: <http://entertainment.time.com/2005/10/16/all-time-100-novels/> (13.09.2016)

[4] Струосън изброява пак там под линия емблематични писатели с епизодични азове. Между тях са Монтен, Стендал, Вирджиния Улф, Борхес, Фернанду Песоа, Боб Дилън, Емили Дикинсън. Също и Пруст. За Кнауслор не би могъл да се изкаже, защото статията предхожда с няколко години появата на романа. Примери за диахроничен тип, според Струосън, са Платон, Свети Августин и Хайдегер.

Петя Хайнрих